

FELSEFE DÜNYASI

2016/YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 63

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Yard. Doç. Dr.) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)
Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Ün.)
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR (Yıldırım Beyazıt Ün.)
Yard. Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/ULAKBİM since 2004.

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122
Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenişehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Temmuz 2016, 750 Adet

Aristophanes'in Eserlerinde Sokrates'in Sofizmi

Yakup AKYÜZ*

Sofistler düşünce tarihinde özellikle Eski Yunanda çok önemli bir rol üstlenmişlerdir. Düşüncenin değişmesi, çeşitlenmesi ve boyut değiştirmesi sofistlerle beraber büyük bir evrim geçirmiştir. Düşünce alanı tabiatın varlığını araştırmadan insana doğru gelişmiş, insanın kendisi, düşüncenin temel objesi olmuştur. Hatta varlığın temel objelerinden biri olan evren dahi insan odaklı temellendirilmeye çalışılmıştır.

Sofistler düşünce alanında köklü bir değişime yol açmışlardır. Bu değişimi sağlarken de toplumdaki olumlu ya da olumsuz pek çok tepki almışlardır. Sofistlere karşı geliştirilen tepkilerden bir tanesini de komedi yazarı olan, olayları siyasal olarak değerlendirerek ironik bakışla elen alan Aristophanes (M.Ö.456-386) göstermiştir. Aristophanes eserlerinde sık sık sofistlere dikkat çeker. Toplumsal konuları komik şekilde değerlendiren Aristophanes'in bu bağlamdaki değerlendirmeleri önemli gözükmektedir. Yine o, en büyük sofist olarak Sokrates'i (M.Ö.469-399) bize sunar.

1. Sofistler, Düşünceleri ve Atina Toplumuna Etkisi

Sofistler öncesi Yunan düşüncesinde tartışılan temel felsefe alanı, ontoloji, varlığın arkası ve varlığın bilgisi üzerine olmuştur. Bu tartışmalar yürütülürken tartışmaların odak noktasında ise varlığın kendisi yer almıştır. Düşünce alanı, varlık nesnesi üzerine kurulmuştur. Ancak sofistlerle beraber düşünce dünyası da evrim geçirerek varlık alanından, özne üzerine kurulu alana geçmiştir. Yine varlık araştırılmış fakat hareket noktası var-

* Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yard. Doç. Dr.

lığın bizzat kendisi değil, varlığı anlamlandıran insan olmuştur. İnsanın değişim ve dönüşümün odağında yer alması Sofistlerle beraber düşünce dünyasında olanaklı hale gelmiştir.¹ Bu fikri ise Protagoras (M.Ö.481-420) “insan her şeyin ölçüsüdür” şeklinde ilkesel bir önerme ile dile getirmiştir. Protagoras kendisini bilgelik öğretmeni olarak adlandırmıştır.²

Felsefede, sofistlerle beraber dünya, evren araştırmasından vazgeçilerek mikrokosmos insan araştırma konusu edilir. İnsan, bilgi ve varlık problemlerinin çözümlenmesinde hem obje hem de süje olmuştur. İnsanın düşüncenin temeline oturtulmasından itibaren insan, artık kaderi Tanrılar tarafından tayin edilen değil, kaderi tayin eden, her şeyin ölçüsü olma yoluna doğru ilerlemiştir. Bu değişimle beraber, insanın dünyadaki rolü nedir? İrade gücü var mıdır? soruları tartışılmaya, yani insan öz ve bilinç kazanmaya başlamıştır. Aydınlanma ve bilinçlenme döneminde sofistlerin hareket noktası görünen âlem ve onun uzantıları olmuştur.

Sofistler Yunan medeniyetinin diğer medeniyetlerle etkileşimi neticesinde her alanda düşüncenin gelişimine önem vermişlerdir. Düşünce ve bilimin her alanında bir teori geliştirip, bu bağlamda da din, dil, ahlak, hukuk, siyaset vb. alanlarda etkili olmuşlardır. İnsan düşüncesi onları nereye götürürse oraya gitmektedirler. Sofistler bilgiyi elde etme sürecinde tümevarım ve tartışma yöntemini kullanmışlardır.³

Sofistler Atina toplumunda, kendilerinin oluşturduğu, özgün ve daha yüksek düzeyli bir eğitim anlayışına sahiptirler. Hizmetleri için ise yüksek fiyat talep etmektedirler. Bu nedenle de derslerini genelde Atina'nın üst sınıfında bulunan, siyasette etkin olan, ekonomik yönden üst seviyede kişiler takip etmektedir. Bu kişiler elde ettikleri bilgileri kullanarak Atina siyasal yaşamında aktif rol almışlar, mahkemelerde söz sanatlarıyla etkinlik kurmuşlardır. Hülasa bu kişiler Atina siyasal yaşamında daha önce görülmemiş yeni bir siyasal sınıfın temsilcileridirler.⁴

1 F. MacDonald, Conford, *Sokrates'ten Önce ve Sonra*, Çev. Ufuk Can Akın, Ankara, 2003, s.9-35; Walter, Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y. Baydur, İstanbul,1994, s. 191,192.

2 Platon, *Protogoras*, Çev. Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul, 1997, 317b.

3 Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 2000, 987b, Frederick, Copleston, *Ön Sokratikler ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997, s. 76.

4 Ayhan, Bıçak, “Sofistlerin Siyaset Anlayışları”, *Felsefe Dünyası*, Ankara, 1994, sa. 13, s. 46,49,54.

Sofistler Atina demokrasisi içinde her şeyi tartışmışlardır. Güncel politika içinde dili yetkin biçimde kullanma onların metotlarından biridir.⁵ Ancak yetiştirdikleri kişilerin Atina toplumunda olumsuz bir rol edinmeleri onların üzerinde dikkatlerin toplanmasına da neden olmuştur. Üzerine düşünülebilen her şeyi eleştirinin odağına koymaları, eleştirdikleri şeylerin yerine yenilerini getirememeleri bir diğer olumsuz husustur. Kullandıkları metotlar Atina halkının gözünde onları, geleneksel töreleri, geleneği ve dini eleştiren ve yok etmeye çalışan kimseler ithamı ile baş başa bırakmıştır. Bu bağlamda sofist Protagoras dinsizlik suçlamasıyla Atina dışına sürülmüştür.⁶

Sofistlerin içinde buldukları durum kendi çağdaşlarıncı da değerlendirilmiş, dile getirilmiş ve eleştiriye tabi tutulmuştur. Platon diyaloglarında sık sık sofistleri diyalog kişisi olarak kullanır ve sofistlerin düşüncelerini çürütme yoluna gider. O, özellikle de ikinci kuşak olan sofistler Polos, Thrasymakhos, Antiphon gibi sofistleri karikatürleştirir, gülünç durumlara sokar, onlarla alay eder ve yerden yere vurur.⁷ Platon (M.Ö.427-347) sofistleri tinsel mallar satan bakkallar olarak niteler.⁸ Yine kendisinden bilgi almak isteyen Hippokrates'e Sokrates kendini Yunanlılara bir sofist olarak göstermekten utanmayacak mısın diye sorar.⁹ Bütün bu olumsuz eleştiriler sofistlere, Lange'nin ifadelerinde anlam kazanan, şarlatanlık, çıkar uğruna tartışma ve sistemli bir ahlaksızlık adına ne varsa hepsinin yaratılmasına ve bütün bunların onlara yüklenmesine yol açar. Sofistlik her türlü sahte felsefeyle eş anlamlı hale getirilmiştir.¹⁰

Sofistlerin felsefede her şeyi ne kadar göreceli hale getirdiğini göstermesi bakımından aşağıda sofistlerin bazı düşüncelerini aktarmak yararlı olacaktır. Bu düşünceler sofistlerin nazarında değişimin insana dayalı ve subjektif olduğunu bizlere göstermektedir. Protagoras tanrılar hakkında *Tanrılar Üzerine Adlı* eserinde şöyle der : “Tanrılara gelince, onların

5 Bıçak, “Sofistlerin Siyaset Anlayışları”, s. 55-57.

6 Walter, *Antik Felsefe*, s. 193.

7 Ahmet, Arslan, İlkçağ Felsefesi Tarihi, *Sofist'lerden Platon'a, II*, İstanbul, 2010, s. 19.

8 Platon, *Protagoras*, 313c.

9 Platon, *Protagoras*, 312a.

10 Ahmet, Arslan, a.g.e., s. 20; Friedrich, Lange Albert, *Metaryalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 1998 c.1, s. 26.

ne var olduklarını, ne var olmadıklarını, ne de ne şekilde var olduklarını biliyorum, çünkü bu konuda bilgi edinmeyi engelleyen çok şey vardır: Onların duyularla algılanmamaları, insan hayatının kısalığı.”¹¹ Yine o, düşüncesinde insanı her şeyin odağı haline getirmiş kendisini, sofist, erdem ve kültür öğretmeni olarak tanıtmıştır.¹² O, şöyle der:

Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olmalarının ve var olmayanların var olmamalarının.” “Herhangi bir şey bana nasıl görünüyorsa benim için öyledir, sana nasıl görünüyorsa senin için de öyle. Üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için ise soğuk değildir.”¹³

Sofist Gorgias (M.Ö.483-376/374) ise düşüncesini varlık temellendirmesinden yola çıkarak göreceli hale getirmiştir. Bu ise üç aşamalı bir tez ile savunulmuştur. Bu tez hiç bir şeyin var olmadığı, herhangi bir şeyin var olmuş olsa bile bilinmeyeceği, herhangi bir şeyin bilinse bile başkasına iletilemeyeceğidir.¹⁴

Görüleceği üzere sofistler Atina kültür ve siyasal yaşamını derinden etkilemiş bilgilerdir. Onlar düşüncenin temeline insanı koymuşlar varlıkları, olay ve olguları insan merkezli temellendirmişlerdir. Yine onlar dil, edebiyat ve hukuk kavramlarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu noktada Russell (1872-1970): sofistlerin, “sofistlerin yalnız halk değil, Platon ve daha sonraki filozoflar tarafından da nefretle karşılanmaları, sofistlerin aydın kişiliklerinden ileri gelmekte idi” demektedir.¹⁵ Arslan'ın tahlili de sofistlerin Yunan düşünce dünyasındaki rollerini tam olarak vermektedir:

Sofistler tarafından geliştirilen felsefi eleştiri, Yunan sitesinin o zamana kadar kendine dayanak yaptığı ahlaksallığı, dinselliği ve siyaseti tahrip etmiş, ancak onun yerine olumlu, kalıcı bir şey koyamamıştır.¹⁶

11 Walter, *Antik Metinler*, s.194; Arslan *İlkçağ Felsefesi Tarihi, Sofist'lerden Platon'a, II*, s. 27.

12 Platon, Protagoras, 349a.

13 Platon, *Theaitetos*, Çev. Macit Gökberk, Ankara, 1997,152a, Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi, Sofist'lerden Platon'a, II*, s. 28.

14 Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi, Sofist'lerden Platon'a, II*, 46-48, Walter, *Antik Metinler*, s. 197.

15 Bertrant, Russell, *Batı Felsefesi Tarihi, İlkçağ*, Çev. Muammer Sencer, İstanbul, 1997, s. 189.

16 Arslan, a.g.e., s. 78. Ayrıca sofistlerle ilgili daha geniş bir değerlendirme için Arslan a.g.e., s. 5-78, Eduard, Zeller, *Greks Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, 2001, s. 97-113; Laszlo, Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, Çev. Ahmet Cevizci, Ankara, 1995, s. 28-102.

Hakikaten de Aristophanes özellikle de *Bulutlar* adlı eserinde yukarıda tahlil ettiğimiz Sofistleri, Sokrates karakteri ile birleştirerek hem düşünsel hem de sosyal olarak eleştirel düşüncesinde, komedisinin temel karakteri haline getirmiştir. Aristophanes Sokrates’i sofistlerle özdeş hale getirdiğine göre Sokrates kimdir? Sofistler Aristophanes’in eserlerinde nasıl yer almaktadır?

2. Aristophanes’in Eserlerinde Sofistler

Aristophanes yukarıda dile getirdiğimiz nedenlerden dolayı toplumun yıkımına yol açan siyasetçilere, demagoglara, yazarlara, sofistlere, özellikle karşı çıkmış ve komedyalarında onları halkın önüne çıkarmıştır. İşte bunların en önemlileri sofistler olmuştur. O halde o, sofistleri nasıl sunmaktadır.

Aristophanes’in komedyalarında sofistleri sunma tarzı Atina halkının algılama tarzı ile paralellik gösterir. Aristophanes komedi yazarı olarak tarihte ironiyle siyasal eleştiri yapanlardan biridir.¹⁷ Ayrıca o, toplumdaki sosyal olayları ele alarak halkın beğenisine sunmuştur. Sofistleri halkı etkileyen kişiler olarak sunar. Bu etkileme ise dil ve anlatım ile olmaktadır. O, sofistler hakkında şöyle der:

Atina’da bir yer var, acılabir meydan,
İnsanlar dilleriyle geçinir bu meydanda,
Ona buna söz atarlar, çamur atarlar.
Ne Philipposlar, ne Gorgiaslar, ne sözünü bilmezler,
Kendi dillerini tutmasını bilmezler,
Başkasının dillerini kesip yerler.¹⁸

Görülebileceği üzere sofistler söz oyunları ile insanları kandıran, boş konuşan, insanları etkileyerek kamuoyu oluşturan, iftiracı, aynı zamanda eylemleriyle ekonomik kazanç sağlayan kimseler olarak sunulmuştur.

O bir başka yerde ise Prodikos’u (M.Ö.465-399) hatırlatır ve kaldırım atın Prodikos’u ve felsefesini der.¹⁹ Bir başka eserinde Euripedis’i (M.Ö.480-406) eleştirirken yine sofistler üstünden eleştirilerini dile getirir.

17 Bkz. Geniş bilgi için Andre, Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı II*, Çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul, 2004, s. 217-246; Yakup, Akyüz, Aristophanes’in Eserlerinde Siyasal İroni ve Barış, *Temaşa Dergisi*, sa.2, Kayseri, 2015.

18 Aristophanes, *Bulutlar*, Çev. Ali Süha Delilbaşı, İstanbul, 1957, s. 163.

19 Aristophanes *Bulutlar*, s. 119.

Sofistler, dil oyunu yapan, kelimelerle oynayan ve rakibini alt eden kimse-ler olarak sunulur;

Bu kocaman kenetli kelimeler yığını.
İşte burada dil, görevi devralacak,
Kelimelerin zerafetini tek tek sınavıp çözecek,

Sofist cümleleri dizecek, parçalara ayıracak, karşısındakini kötüle-yip, ona iftira atacak.²⁰

O, direkt olarak sofistleri eleştirisinin temelini koyduğu kadar, döneminde sofist düşüncenin toplumda hâkim kıldığı ideolojiyi, yargı kargaşasını, düzensizliği de sofist düşüncenin etkisine bağlamıştır. Bu nedenle Aristophanes toplumda hüküm sürdüğünü düşündüğü yargı anarşisini, herkesin yargıç ve yargılayan olduğu, haklı düşünce ve haksız düşünceyi karıştığı, rüşvetin her kademedede kol gezdiği düzeni *Eşek Arıları*, *Yargıçlar* adlı eserinde eleştirmiştir. Bu eser, söz sanatı sonucu halkın yargıçlık hastalığına tutulmasına ve düzensizliğe bir eleştiri içerir. O, bu düzensizliği sofist düşünce ve onun kullandığı metot olan hitabet ve söz sanatında bulur. Eser dolaylı olarak Atina sokaklarında ve siyasetinde hüküm süren sofist iklimi eleştirir. Hatta söz oyunu yaptığı için Gorgias'ın öğrencisi Philipposun'un mahkemede şişlendiği ironisini hatırlatır.²¹

Yukarıda da görüldüğü üzere Aristophanes söylemleri ile Sofistleri söz cambazı, kurnaz, halkı aldatan kişiler olarak doğrudan eleştirisinin hedefine koyar. Trajedi yazımına değişim getiren Euripides'i sofistlere özellikle de Sokrates'e düşünce ve fikir alanında yardım etmekle suçlar. Herhangi bir sosyal tepkiden çekinmez. Bu durum gösteriyor ki o, sofistleri eleştirirken halktan belli bir oranda destek görmektedir. Ancak onun sofistleri eleştirisi Sokrates üzerinden olmuştur. Fakat burada vurgulanması gereken durum ise komedinin etkisi aynı anda olmayıp yavaş yavaş ve zaman içinde etkisini göstermiştir. Aristophanes de bu durumdan şikâyet etmekte ve halkı kendisine destek olmamakla suçlamaktadır.²² O, Sokrates'i sofistlerin hocası olarak ele alır ve eleştirir. Kanaatimizce onun böyle yapmasının temelinde ise diğer sofistlerin Atina'lı olmaması, Sokrates'in ise Atina

20 Aristophanes, *Kurbağalar*, Çev. Elif Kayalar, İstanbul, 2006, s. 71

21 Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 2013, s. 22.

22 Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s. 55.

yurttaş olması Aristophanes'i Sokrates'i eleştirisinin temelini koymada etkin olsa gerektir. O, Atina vatandaşı bir sofist olarak Sokrates'e komedilerinde yer vermekle siyasal olarak toplum nezdinde sofistlere gösterdiği tepkinin karşılığını alabileceğini düşündüğünü göstermektedir.

3. Sokrates ve Öğretisi

Sokrates sorunu ve onun halk mahkemesinde yargılanarak ölümü ile neticelenen süreç Atina'nın sosyal ve siyasal durumu ile yakından ilişkilidir. Sokrates'in idamı, çalkantılı, savaşlar geçirmiş, siyasal ihanetlerin bolca yaşandığı Atina demokrasisi ile de bağıntılıdır. Sokrates içinde yaşadığı toplumu düşünceleri ile uyardığı bir Atina yurttaş ve çeşitli savaflara katılmış bir felsefecidir. Atina site devletlerinin kendi aralarında yaşadığı Peloponnesos savaşları sonrası halkın ekonomik refahının düşmesi, demokrasinin sık sık tehlike atlatması halkı bir suçlu arama arayışı içine itmiştir.²³ Bu algıyı en iyi sağlayan kişi ise gençleri eğiten, onlarla tartışan ve Atina'luların düşüncelerini sorgulayan Sokrates olmuştur. Sokrates'in bahtsızlığı ise o an için bu suçlamalara hedef olacak en uygun kişi olmasıdır. Kendisi süreç içinde Atina'nın yıkımında pay sahibi olan kişilerle yakın ilişki içinde bulunmuştur. O, bir dönem Atina'yı yöneten Perikles'in dostu (heter) ve çocuklarının öğretmeni, Milet'li bir kadın ve eleştiri okları üzerinde olan, Yunan kentleri arasında savaş çıkartmakla itham edilen Aspasia'nın dostudur. Yine Atina'yı zorba bir şekilde yöneten, kendi öğrencisi Alkibiades'in Tiranca yönetimi, Atina halkının zihninde canlı bir şekilde yaşamaktadır. Sokrates bu kişilerin dostu ve öğreticisi olması nedeniyle de siyasal olayların, Atina'nın yaşadığı yıkım ve acıların dolaylı da olsa sebebi görülmektedir. Halk sonuçta suçlu olarak Sokrates'i görüp, onu yargılamak ve cezalandırmak istemektedir. Asıl suçlular ya ölmüşler ya da Atina'yı terk etmişlerdir. Birileri Atina'daki yıkımın sorumluluğunu üstlenmelidir. Nihayetinde de Sokrates mahkemede halk tarafından yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştır.²⁴

23 Mehmet Ali, Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul, 2011, s. 47-54; Mehmet Ali, Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, 2009, s. 77-107; Guthrie, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Çev. Ahmet Cevizci, Ankara, 1988, s. 94-95.

24 Sokrates'in yargılanması hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Paul, Cartledge, *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi*, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul, 2013 s. 99-113.

Sokrates, düşünce alanında yetkin ve etkin bir kişilik olsa bile düşüncelerini yazıya geçirmemiştir. Onun hakkındaki bilgileri biz döneminde yazılan diğer eserlerde bulmaktayız.²⁵ Onun hangi konuda ne dediği, nasıl biri olduğu, çağında nasıl biri olarak algılandığı ise hep bulanık kalmaktadır. Bu bulanık alanı açan eserler ise Sokrates sorununu daha da karmaşık hale getirmişlerdir. Ya da Sokrates kişisini kendi emelleri için kullanmışlardır. Bu da bizi “hangi Sokrates” sorusuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bir diğer husus Sokrates'in felsefi görüşleri, kendisinden sonra küçük felsefe okulları halinde sürmüş, ya da öğrencisi Platon öncülüğünde büyük bir felsefi okulun kurulmasında rol oynayabilmiştir. Ancak bu okullardaki düşüncelerin ne kadarının Sokrates'e ait olabileceği sorusu da cevaplanması gereken zor ve müşkül alanlardan bir diğeri olarak karşımıza çıkar.

Sokrates'le ilgili bilgiyi biz öğrencisi Platon'un diyaloglarında görürüz. O, diyalog kişisi olarak Sokrates'i konuşturur. Diyalog kişisi olarak biz onun gerçek Sokrates'i aktardığını düşünmek zorunda kalırız. Çünkü o aynı şekilde sofist Protogaras, Gorgias, Thrasymakhos vb. sofistlere de aynı şekilde eserlerinde yer verir. Bu bağlamda Platon Apologia, Menon, Kritias, vb. diyaloglarında hocası Sokrates'i konuşturmuş ve fikirlerini aktarmıştır.

Sokrates'le ilgili bilginin bir diğer kaynağı, öğrencisi Ksenophon'un Sokrates'in hayatını anlattığı eserdir. Bu eser kısmen Platon'un eserine benzeyip Sokrates'in yaşamını, düşüncelerini ele almaktadır. Tema olarak Sokrates'in sofist olmadığını dillendirir.²⁶ Ancak bu eserin yazarı Sokrates'in hayatını ele alırken tarihçiliğinde olduğu kadar mahir davranmamıştır. Kendisi de Sokrates'in yargılandığı esnada asker olarak Atina dışındadır.

Yukarıda ele aldığımız Platon ve Ksenophon'un (M.Ö.430-334) Sokrates'in çağdaşları olarak onun hakkında dile getirdiği düşüncelerde farklılıklar olmasına rağmen Sokrates'i olumluyan, ona değer veren, onun

25 Bkz. Bu konuda değerlendirme için Mehmet, Önal, Sokrates Sorunu, *Felsefe Dünyası*, Ankara, 2007, sa.45, s. 60-70.

26 Daha geniş bir okuma için bkz. Ksenophon, *Sokratesten Anılar*, Çev. Candan Şentuna, Ankara, 1994.

sofist olmadığını dillendiren eserlerdir ve onun ölümünden sonra yazılmışlardır. Her iki eser de Sokrates'in iyi biri olduğunu, haksız yere öldürüldüğünü, onu sofist olmadığını temellendirmek ister. Bir nevi Sokrates savunusu olarak göze çarpar. Ancak Sokrates kimdir? sorusu ne kadar çok tartışılmış olsa da açık bir çözüme de kavuşturulamamış, Sokrates sorunu üstündeki sis perdesi günümüze kadar aralanamamıştır. Bu bağlamda da her çağda hâkim olan olgu neticesinde bir Sokrates algısı oluşturulmuştur. Sokrates ya hain ilan edilmiş ya da değerleri uğruna ölen bir aziz ya da şehit olarak görülmüştür. Sahip olduğunu düşündüğü değerler uğruna bile ölüme giderek Hristiyan dünyasında Hz. İsa ile karşılaştırılmıştır.²⁷ O halde niçin Sokrates sorunu tam olarak aydınlatılmamış bir problem olarak günümüze kadar ulaşmıştır?

Değerlendirme yapacak olursak Sokrates hakkında bilgiler üç kaynaktan gelip ikisi olumlu bir diğeri ise yergi içerir. İkiisi Sokrates'in öğrencisi olup Sokrates'i överken diğeri Aristophanes olup onun düşmanıdır ve eserlerinde onu yerer. Aslında her üç kişide eserlerinde sofistleri yermekte, eleştirmekte iken, fark Platon ve Ksenophon'un Sokrates'i sofist olarak görmemesinde, Aristophanes'in gözünde ise çok iyi bir sofist ve onların hocası olmasıdır. Yine her üçü de demokrasi düşüncesine karşı durmakta Platon suçu, yozlaşmış Atina düşüncesinin Sokrates'i cezalandırarak öldürmesinde görürken, Aristophanes ise yozlaşan demokratik Atina'nın ehil olmayan kişilerce savaşa sürüklenmesinde demokrasiyi hatalı görür.

Sokrates anlatılanlara bakılacak olursa fiziksel olarak çirkin, geniş ve yuvarlak yüzlü, kel kafalı, gür ve biçimsiz sakalı, vücuduna göre oransız bacakları, şişman göbekli, hatta belki de Atina'nın en çirkin adamıdır. Platon Şölen adlı eserinde Alkibiades onu Silenlere benzetmiştir.²⁸ Silenler Yunan efsanesinde dazlak kafalı, sivri kulaklı, kuyruklu, göbekli ve bütün vücudu kıllı yaratıklardır. Yine onun sağlam bir bedene sahip olarak yaz kış Atina sokaklarında ince bir elbise ile yalınayak dolaşması anlatılır.²⁹ O, hazlardan ve zevklerden kaçmayan gerektiğinde içen, evlenen, üç çocuk

27 Taylor, C.C. W., *Sokrates*, Çev. Cemal Atilla, İstanbul, 2002, s. 102-106.

28 Platon, Şölen, Çev. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, 2000, 221de.

29 Platon, Şölen, 215b, Arslan, a.g.e., s. 87; Hilary J., Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. Hande Kökten Ersoy, İstanbul, 2012, s.22.

sahibi olan biri olarak bilinmektedir. Hatta Alkibiades gibi genç ve yakışıklı erkeklerden hoşlandığı da söylenmektedir.³⁰ Bu tahlillere bakacak olursak Sokrates'in zihnimizdeki izlenimi ucube bir biçime sahip olduğu şeklindedir. Aristophanes de komedisi için şekilsel, biçimsel, görsel olarak bulunmaz bir tiplene olan bu kişiyi komedisinde kullanmaktan kaçınmamıştır.

Sokrates'in felsefede topluma kazandırdığı şey, toplumun “tek bir şey biliyorsam, o da hiçbir şey bilmediğimdir”³¹ sözü ile cahil olduğunu topluma hatırlatmasıdır. O, toplumda bilgili olan kişilerin aslında ne kadar cahil olduklarını söyler. Bu işlemi yaparken kendisini ebe ile kıyaslayarak kendisinin toplumda doğru bilgiyi oluşturan bir ebe olduğunu söyler.³² Kendini bilgili zanneden sofistler ve halk Sokrates karşısında kendilerini cahil hissederler. Savundukları her şey sağlamlığını kaybeder. O, sofistlerin tanımlayarak göreceli hale getirdiği kavramların tanımlarının içinin boş olduğunu, aslında tanımlanamamış olduğunu gösterir ama kavramların ne olduğuna dair bir açıklama da getirmez. Kanaatimizce toplumda sosyal hoşnutsuzluğa sebep olan husus da budur. Toplum kendini tıpkı sofistlerde olduğu gibi boşlukta hisseder. Sokrates'in felsefesi ile halkı sorgulaması toplumda ona karşı olan düşmanlığı artırmıştır. Halk mahkemesinde yargılandığı oylamanın sonuçları da bu hususu göstermektedir. Zaten Meletos ve ekibinin onu yargılatırken kullandıkları savlar da gençlerin ahlakını bozma ve Yunan tanrılarına inanmayıp yeni tanrılar edinme suçlamasıdır.³³

Aristoteles (M.Ö.384-322) *Metafizik* adlı eserinde Sokrates'i felsefe tarihinde değerli hale getiren etmenleri, “Sokrates'e mal edilebilecek iki başarı vardır: Tümevarımsal konuşmalar ve tanım” şeklinde dile getirir.³⁴ Tümevarım metodunu sofistler de kullanmış olup, tanım hususunda söylenebilecek olan husus ise onun tanımlanan kavramlara net bir açıklık getirmemiş olmasıdır. Kavramların tanımlanmasında sofistler, bir kavra-

30 Michale, Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates*, Çev. Akın Kanat, İzmir, 2004, s. 75-76.

31 Platon, *Sokrates'in Müdafası*, Çev. Niyazi Berkes, İstanbul, 1942, 21cd,22c,23b,38c.

32 Platon, *Theitaetos*, Çev. Macit Gökberk, Ankara, 1997, 149a, 150-151d.

33 Platon, Sokrates'in Müdafası, 24c,26c; Ksenophon, *Sokratesten Anılar*, Çev. Candan Şentuna, Ankara, 1994, s. 22 ; Diogenes, Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, İstanbul, 2003, s. 82.

34 Aristoteles, a.g.e., 1078b.

mın ne olup olmadığını açık şekilde dile getirerek tanımlarken, Sokrates, sofistlerin kavramlarla ilgili yaptıkları tanımlamaları yeterli ve bütüncül bulmamıştır.

Sokrates ilkçağ doğa filozoflarının araştırmalarının ve bu araştırmaların sonuçlarının da herhangi bir değeri olmadığını söylemektedir.³⁵ Toplumdaki doğa araştırması yapan kişilerin her şeyi bildiğini sanan bilgece davranışları ve tutumları yanlıştır. Söylemde yeni bir çizgi geliştirilmesi gerektiği düşüncesi içindedir. Sokratik doğurtma metodunu bu amaçla kullanmıştır. Bu nedenle de o, tıpkı sofistler gibi ahlak, siyaset ve dinle ilgili konular üzerinde fikir yürütmüştür. Toplum tarafından Sokrates'in sofist olarak algılanmasının en önemli nedeni bu olsa gerektir. Hem Sokrates hem de sofistler insan ve değerleri üzerine konuşmuşlar fakat halk onların kullandıkları metot farkındaki ince çizgiyi ayırt edemediği için hepsi kamuoyunda sofist olarak tanınabilmiştir.

Sonuç olarak Sokrates, önceki filozofların bilgi ve varlık anlayışlarını eleştirmiş, fakat eleştirirken de halk tarafından sofistlerle aynı noktada yer alır gözükümüştür. Onun halk tarafından sofist olarak algılanması da kendisinin bilgisiz olduğu ve bunu bildiğini, diğerlerinin de bilgisiz olduğu fakat cahil olduklarını bilmediklerini söyleyerek herkesi karşısına almasından, toplumu ajite etmesinden kaynaklanmıştır.

4. Aristophanes'in Eserlerinde Sokrates

Sokrates'le ilgili olarak yazan bir diğer kişi ise çalışmamızda bahsettiğimiz Aristophanes adlı komedyendir. Aristophanes Yunan komedisinin en özgün eserlerini vermiş kişidir. O, eserlerinde ele aldığı konularla halkı düşündürür. Kişileri ironik olarak alaya alır, halkın önüne atar ve kamuoyu oluşturur. Sokrates de Aristophanes'in eserlerindeki acı hicivden payını almış ve iyi bir sofist, laf cambazı olarak halkın önüne atılmıştır. Aristophanes'in acı mizahı içinde kalan kişiler ise sosyal baskıya maruz kalarak, bunu yaşamlarında hissetmişlerdir. Hatta Kleon kendisine dava açmakta tereddüt etmemiştir. Eserlerinde sık sık Kleon eleştirisi yapar.³⁶ Hat-

35 Platon, *Phaidon*, Çev. Hamdi Ragıp Atademir, Suut Kemal Yetkin, İstanbul, 1943, 96a.

36 Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 2013, s.14,22,24;183,210.

ta Eşekarıları eserinde kullandığı Philokleon (Kleonsever) Bdelykleon'u (Kleondan tiksinen) anlamlarında kullanmıştır.³⁷ *Atlılar*(424) adlı komedisinde konu kahramanı Kleon'dur. Kleon'un şahsında Atina'nın politik liderlerini eleştirir.³⁸ Yine onun eleştirisine Perikles'in heteri Aspasia girer. O, Aspasia eleştirisini Miletos'lu bir orospu yüzünden savaşa girdik diye dile getirir.³⁹ Yunan trajedisinin en iyi yazarlarından biri olan Euripides'i kadın düşmanlığı üzerinden ele alarak, Tesmosporoi bayramında kadın kırlığına sokar.⁴⁰ O dönem Yunan sosyal yaşamı içinde kadınlaşmak özgür Yunan yurttaşı için onursuzluktur. Aristophanes yazdığı komedilerinde acımasızdır. İnsafsızca eleştirir. Amacı soysuzlaşan, kişiliksizleşen Yunan demokrasisine çekidüzen vermek, Solon devrindeki demokratik düzene özlem, insanların makam ve mevki hırslarına yergi içerir. Tek hedefi Yunan kentlerinde savaşın getirdiği yıkımı yok ederek yerinde barış umudunu yeşertmektir. Halk ise komedilerinden kısmi etkilenmekle beraber onun eserlerindeki havaya karnaval gürültüsü, kendi adilik ve kötülüklerinden arındıkları bir tür "komik katharsis" gözüyle bakmaktaydılar.⁴¹ Bu bağlamda Aristophanes, barışa engel gördüğü, karmaşa oluşturduğunu düşündüğü her şeye yani sofistlere, yöneticilere, demagoglara, Sokrates'e savaş açar. Bu nedenle de Sokrates Aristophanes'in *Bulutlar* adlı eserinde halka sofist olarak sunulur.

Aristophanes sofistleri eleştirisini Sokrates üzerinden de yapmaktadır. Bu hususta yazdığı en önemli eseri 423 yılında Dionysos bayramında oynatılmak için yazdığı *Nephelai* (*Bulutlar*) adlı eseridir. Bu komedi Cratinos'un *Şişe*, Ameipsias'ın *Konnos* adındaki piyesinden sonra üçüncülük kazanmıştır.⁴² O bu eserde eleştirisinin odağına Sokrates'i oturtur. Aynı yıl ikincilik kazanan *Konnos* komedisinde Sokrates "küçük bir grupta en iyi insanı, fakat çok sayıdaki insan arasında en enayi kişi" karakteri

37 Azra, Erhat, *Aristophanes*, İstanbul, 1958. s. 10.

38 Robin, Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul, 2012, s. 134-136; Erhat, a.g.e., s. 63-67.

39 Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, s. 212.

40 Aristophanes, *Kurbağalar*, Çev. Elif Kayalar, İstanbul, 2006, s. 16-17,71-73,89,118; Weithmann, a.g.e., s. 100.

41 Egon, Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Ankara, 2011, s. 235.

42 Hilaire, Van Daele, Önsöz, *Bulutlar*, s. I..

ile sahnelenmektedir.⁴³ Diğer Atina tiyatrocuları olan Karatinos, Eupolis, Diphilos da benzer şekilde onu kullanmışlardır. Görüldüğü üzere Sokrates diğer komedyanlar tarafından da halkın eleştirisine sunulmuştur. Gerçekten de komedilerin etkisi büyük olmuş, halkın büyük bölümü onunla arasına mesafe koymuştur. Kamusal alanda onunla görüşmekten kaçınmışlardır. Yorumcular onun, eserin halka gösterilmesinden bir sene sonra Amphipolis savaşına katılmış olmasını onun karşıtlarının eleştirilerinden kurtulmak amaçlıda yorumlanmıştır.⁴⁴ O halde Aristophanes'in eserlerinde Sokrates nasıl yer almıştır?

Sokrates onun eserlerinde düşüncelerinden önce komedinin de gereği olarak şekilsel ve yaşam içinde ucube bir kişilik olarak tanıtılır. Hatta komedilerdeki sunuş şekli kanaatimizce tarihsel kişiliğinin de ötesine geçer. Bu hususu biz *Kuşlar* eserinde görürüz. O, Atina halkına saldırırken işin içine Sokrates'i de katar:

Sparta diyor başka şey demiyordu millet,
Bir Sparta modası sarmıştı dünyayı,
Saçlar kesilmez, karınlar doymaz olmuştu,
Sokrates gibi yıkanmadan yaşıyordu herkes,
Eli sopalı olmayanı dinlemiyordu kimse.⁴⁵

Aynı eserin devamında Sokrates tekrar olumsuzlanır. Burada da yine ruh çağırın ve yıkanmayan kişi olarak tasvir edilir.

Öbür dünyada, Afrika kıyılarında,
Bir göl vardır, koca ayaklıların yakınlarında,
İşte orada ruhları çağırır Sokrates,
Ömründe hiç yıkanmamış olan Sokrates.⁴⁶

Kömürcüler komedisinde ise Aiskhlos (M.Ö.525-486) yeni trajediler yazması için Hades'ten bu dünyaya getirilirken tekrar Sokrates eleştirisi yapılır. Aiskhlos yeryüzünde eserleri ile siteye yön verecek ve onu kurtaracaktır. Yani bozulmuş siyasal yapıya trajedileri ile yeniden yön verecektir. Aiskhlos olumlanırken, Sokrates dolaylı olarak yerilir ve bir işe yaramadığı dillendirilir:

43 Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates*, s. 94.

44 Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates*, s. 95.

45 Aristophanes, *Kuşlar*, s. 145.

46 Aristophanes, a.g.e. s.156. Sokrates'in giyim kuşamına dikkat etmez tavrı hakkında Platon'da da benzer anlatımlar bulunabilmektedir. Bkz. Platon, *Şölen*, 174a.

Keskin zekalı adam kutsandı
Yukarıya dünyaya çıkacak,
Ne mutlu şehrine, ne mutlu arkadaşlarına
Yanlarına gidecek, doğru olan, yakışan da bu.
Sokrates'in oturmasıyla değil,
Başboş konuşmanın peşine düşmekle değil.⁴⁷

Sokrates'in diyalog kişisi olarak yer aldığı *Bulutlar* adlı eserinde de Sokrates tuhaf bir şekilde yer alır. O, Atina gençlerine dil oyunlarının öğretildiği hâkim insanların evi, tefekkür evinin öğretmenidir.⁴⁸ Ancak Sokrates ve öğrencilerinin tasviri başlangıçta şekil olarak yergi içerir. *Strepsiades*'in oğlu *Pheidippides* onları şöyle niteler:

Çulsuzlar biliyorum. Sen aralarında o sefil Sokrates'le Khairephon'un da bulunduğu şu yüksekten atıp tutucuları, şu sapsarı benizlileri, şu pabuçsuz serserileri söylüyorsun değil mi?⁴⁹

Bu eserde tefekkür evinde Sokrates'in bulunduğu yer tasviri ise komik ve Sokrates'i sanki bir maskara olarak tasvir eder:

Strepsiades: Vay canına! Şu asılı sepette tüneyen de kim?

Tilmiz: O!

Strepsiades: O kim?

Tilmiz: Sokrates

Strepsiades: Hey Sokrates! Sokrates! Sokratesciğim.

Sokrates: Beni neden çağırıyorsun, "bir günlük mahluk"

Strepsiades: Bir defa sen orada ne yapıyorsun, onu söyle. Yalvarırım sana.

Sokrates: Havalarda yürüyorum ve güneşi tetkik ediyorum.⁵⁰

Eserin bir başka yerinde ise koro tarafından Sokrates kesin bir sofist olarak sunulur ve onun sofist olarak nitelenmesi netleştirilir:

En ince hezeyanların başrahibi, ne istediğini bize söyle. Çünkü biz bu günün yüce sofistlerinden hiçbirine, Prodikos müstesna, ehemmiyet vermeyiz. Prodikos'a hâkimliği ve ilmi için, sana da sokaklardaki ihtişamlı yürüyüşün, şu tarafa bu tarafa bakman, yalınayak gezmenle

47 Aristophanes, *Kurbağalar*, s. 117.

48 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 7,35.

49 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 7.

50 Aristophanes, *Bulutlar*., s. 13.

katlandığın zahmet, bize gösterdiğin güven ve insana hürmet telkin eden tavrın için.⁵¹

Görüldüğü üzere Aristophanes Sokrates'i yıkanmayan, yalınayak Atina sokaklarını dolaşan, pabuçsuz, boş işler peşinde koşan, ruh çağırان kişi, öğrencilerini de aynı şekilde benzi soluk, bir deri bir kemik kalmış hayvani tipler olarak anlatır.⁵² Anlatılan bu tipler halkı güldürme ve eğlen-dirme açısından olumlu ve bulunamayacak ender tiplerdir. Aristophanes bu tiplerini kullanmaktan kaçınmamıştır. O, yıkıcı eleştirisini en başta görsel ve şekilsel olarak yapmış, halkın zihninde olumsuz bir kişi, meczup, acayip kılıklı bir kişi izlenimi oluşturmaya çalışmıştır. Sokrates'i şekilsel olarak kişiliksizleştirdikten sonra, onun Atina halkı üstünde yıkıcı etkisi olduğunu düşündüğü fikirlerine geçmiştir. Halka meczup ve ucube tabiatlı birinden nasıl felsefe bekleyebilirsiniz? sorusunu zihinlerinde sordurmuştur.

Aristophanes'in Sokrates eleştirisinin bir başka boyutu, onu düşünceleri üzerinden eleştirmek şeklinde olmuştur. Atina sokaklarında tuhaf şekilde gezen, gençleri etkileyen kişi aynı zamanda toplumu sarsan tuhaf fikirlere de sahip biri olarak sunulmuştur. Şimdi de onun fikirselleş-tirilerek nasıl sunulduğunu ele alalım.

Sokrates *Bulutlar* adlı eserde genel olarak baktığımız zaman en baş-ta halka karşı söz oyunları yapan, kelimeler ve kavramları göreceleştiren,⁵³ söz sanatında uzman, sofist⁵⁴ kişi olarak halka takdim edilmektedir. *Eşek Arıları* adlı eserde de karşımıza çıkan bir tema olan söz oyunları ile mahkeme-jürüyü alt eden, davalarda kendini haklı çıkartan, olumlu davayı olumsuz, olumsuz davayı olumlu yapan söz sanatı öğretmeni,⁵⁵ retorikçi olarak sunulmuştur. *Bulutlar* adlı eserin bütününe baktığımız zaman Sokrates'e getirilen en temel eleştiri kelimeler ve kavramlar üstüne söz söyleyen sofist olduğu şeklindedir. Hatta öğrenci söz söyleme sanatı, hitabet ve sofistlikte o kadar maharetli bir hale gelir ki eserin sonu dram haline gelir. Strepsiadestin oğlu Pheidippides üstat Sokrates'in derslerinden o kadar faydalanır

51 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 20.

52 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 11,40,53.

53 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 14,15, 24, 62.

54 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 53

55 Aristophanes, *Bulutlar*, s 7,8,14,33,42.

ki, zayıf muhakemeyi güçlü muhakemeye dönüştürmede mahareti artmış, işi babasını dövmeye hakkı olduğu gerekirse annesini de dövebileceği tezi ni, mantık ve söz sanatı ile (haklı ve haksız muhakeme) muhatabının itiraz edemeyeceği seviyeye kadar taşımıştır.⁵⁶ Eserin sonu ise dramatik olup, olup biten karşısında tepesi atan baba hikmet evini ateşe verir.

Eserde dile getirilen bir diğer eleştiri noktası ise onun tabiat, doğa araştırmacılığına soyunduğu argümanıdır. Sokrates ve öğrencileri ayın hareket ve devirlerini araştıran,⁵⁷ toprak altında ne olduğunu belirleyen⁵⁸ Astronomi (hava ve güneşi tetkik etme) ve Atina topraklarının yüzölçümünü belirlemekte kullanılabilir olan Hendese⁵⁹ üzerine çalışmaktadırlar. Edinilen bilgi ve teknik seviyesi, pirenin ayaklarının kaç ayak boyu uzunluğa sıçrayabileyeceği, sivrisineklerin hortumundan mı yoksa kıçlarından mı vızıldadıklarını belirleme⁶⁰ noktasına ulaşmıştır. Sokrates'in havalarda yürüyorum güneşi tetkik ediyorum sözünde de aslında bu yansıtılmıştır.⁶¹ Ancak Sokrates'e yöneltilen bu eleştirinin sofist eleştirisinden daha tutarsız olduğu açıktır. O, ilk dönem eserlerinde tabiatla kısa bir zaman ilgilenmiş olsa da Anaxagoras düşüncesini tetkik ettikten sonra vazgeçmiştir. Daha sonraki hayatında Sokrates söylemlerinde hep insan ve onun bilgeliği üzerine odaklanmış, ilkçağ doğa filozoflarını eleştirmiş, insanın temelde olmadığı araştırmaları yapmamıştır. Bu iddia sofist iddiasından daha tutarsız ve apaçık bir çarpıtmadır.

Eserde karşımıza çıkan bir diğer eleştiri noktası ise, şekil ve görselle iç içe geçmiş bir eleştiri olarak gözükmektedir. Sokrates ve okulu mürakabeci-tefekkürücü insanlar, faziletli adamlar olarak sunulur.⁶² Yani Sokrates'i eylem ve söyleminin birleştiği kişilik karakteri üzerinden eleştirir. Olumsuz bir yaşayış üzerinden hayatı temellendiren siyasal bilge, hayat öğretmeni ahlakçı olarak sunulmaktadır.

56 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 63,66,68.

57 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 10

58 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 11.

59 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 11,12.

60 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 9.

61 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 13.

62 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 7.

Eserde ortaya atılan bir diğer suçlama ise yargılandığı esnada Meletos'un da dillendirdiği yeni tanrılar edinme ve eski Yunan tanrılarının vazgeçerek Zeus'u yok sayma iddiasıdır. Sokrates'e göre yeni ilahlar, gök gürültüsü ve yıldırım taşıyan bulutlar⁶³ ve havadır.⁶⁴ Yalnız bunlar ilah olup diğerleri laf-ı güzafıtır. Sokrates Zeus'u ret ederek "senin ilahlar dediğin bizde geçmez"⁶⁵ sözünü söyler. Öğrenci Pheidippides babasına "ne kadar eski kafalısın. Zeus var mı? Kasırğa Zeus'u kovduktan sonra, kendisi dünyaya hakim oldu"⁶⁶ sözüyle Zeus'u inkar etmiştir.

Sokrates üzerine yazan W. K. C. Guthrie bu eleştirileri aşağıda vereceğimiz düşüncesinde açıkça özetlemiştir.

Bulutlar'daki Sokrates'te, hiçbir tekil bireyde böylesine mükemmel bir şekilde birleşmemiş olan üç farklı tip görmekteyiz: Birincisi, öğrencilerine, kötü bir durumdan iyi bir sonuç çıkarma sanatını öğreten sofist tipidir; ikincisi, Anaxagoras türünden ateist bir doğa felsefecisidir; ve üçüncüsü, dünyevi kaygılar karşısında sergilediği duyarsızlıkla aç ve pejmürde bir şekilde dolaşıp kendisini her türlü dünyevi zevkten soyutlayan ahlak öğretmenidir.⁶⁷

Guthrie'nin de dile getirdiği üzere tanımlanan Sokrates tiplemesi tarihi ve reel gerçeklerle uyuyor gözükmemektedir. Tarihsel olarak sofistler ve doğa filozofları diyalektik bir karşıtlık içinde düşünce tarihinde yer almışlardır. Veriler ışığında değerlendirildiğinde Sokrates hiçbir zaman sofistler gibi para alan ahlak öğretmeni olmamıştır.

Aristophanes'in Sokrates'e eleştiri getirirken izlediği bir diğer metod ise yine sevmediği, düşmanlık beslediği Atina kişileri ile Sokrates üzerinden bir yakınlık ilişkisi kurarak onları Sokrates ile yakın göstermesidir. Bunlara Atina'nın çok yakından tanıdığı Aspasia, Alkabiades,⁶⁸ Euripides'i⁶⁹ sayabiliriz. Hatta o, Euripides'i erkekler arasında büyük bir onursuzluk sayılan kadın kılığına sokmaktan kaçınmamıştır. O, Sokrates'e

63 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 14,21.

64 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 15,17

65 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 14, ayrıca bkz. 20,21.

66 Aristophanes, *Bulutlar*, s. 69.

67 Taylor, *Sokrates*, s. 15.

68 Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 79

69 Euripides ve Sokrates ilişkisi ve tanışıklığı için bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 74,84.

yakın çevresi üstünden eleştiri getirerek toplumda siyasal bir itibarsızlaştırma içine girer. Amacı en büyük sofist olarak gördüğü Sokrates üstünden Sofist düşünceyi eleştirmektir. Nihayetinde acaba Aristophanes, komedilerinde yaptığı eleştirilerinde ne kadar haklı idi sorusunu olumlu ya da olumsuz yanıtlayan pek çok kişi bulunmaktadır. Ancak tarihi sürece bütün olarak bakıldığında Egon'un onun hakkındaki yorumunun tutarlı olduğu sonucu akla daha yakın gelmektedir:

Klasik önyargılara kapılmadan baktığımızda diyebiliriz ki, Aristophanes dünya literatürünün gelmiş geçmiş en büyük basın avcısıydı. Pek çok hicivci gibi o da, tersine alametlerle dolu bir dar kafalı, korkak bir muhbir ve ahlak hocalığına soyunmuş ahlaksız bir şahsiyetti.⁷⁰

Sonuç

Sokrates ve sofistler tarih boyunca tartışılmıştır. Sokrates hakkında tartışma yaratan kişilerden biri de döneminin en iyi komedilerini yazmış olan Aristophanes'tir. O, eserlerinde savaflara, Atina demokrasisine, toplumu yozlaştırdığını düşündüğü kişilere saldırmış, onları ironik bir şekilde eleştirerek halkın gözünde itibarsızlaştırma uğraşısı içinde olmuştur. Bunlara trajedi yazımında değişime yol açan Euripides'i, felsefede ise doğa düşüncesinden vazgeçerek insanı düşüncelerinin temeline alan Sokrates ve sofistleri sayabiliriz. Aristophanes uzun yıllar süren savafların sonucunda, toplumdaki siyasal ve sosyal yıkımlara getirdiği eleştirilerinde özünde haklı olmakla beraber, suçlamayı toplumun belirli kişilerinde araması tutarsız görünmektedir.

Aristophanes'in düşüncesinde sofistler en büyük eleştiriye alırlar. Onlar toplumu yozlaştıran, yıkıcı, retorik ustaları, laf cambazlarıdır. Eylem ve söylemleriyle toplumda karmaşaya yol açmışlardır. Toplum, sofistler yaşadığı sürece huzur bulamayacaktır. Sofistlerle toplumda huzur kalmamış, sosyal dengeler değişmiş, hatta tanrılar bile yok sayılmıştır. Aristophanes düşünce dünyasında, eski toplumu aramakta, bu nedenle değişim fikri ve getirdiği her şeye düşmanca saldırmaktadır. O, bu yönüyle muhafazakâr bir komedyen, eskiyi arayan bir hayalperesttir. Ancak Aristophanes eserlerinde sofistleri eleştirirken onları topluma bütünüyle

70 Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, s. 235.

rahatsızlık veren, acayip kılıklı, tuhaf kişiler olarak sunmakla haksızlık yapmıştır. Komedinin gereği olarak kişileri gülünç halde sunmak normal olmakla beraber, sofistlerin toplumda bilginin gelişmesine ve dönüşmesine yaptıkları katkı görmezden gelinmiştir.

Değişim karşıtı olan Aristophanes sofistleri eleştiri düşüncesinin temelini, sofistlerin hocası olarak gördüğü Sokrates'i koymuştur. Hem şekil hem de düşünce bağlamında komedilerindeki eleştirilerinin ana kişisi olarak onu kullanmış ve bunda muvaffak da olmuştur. Onun eleştirilerinin etkisi yavaş ve yıkıcı olmuş ve hedefine ulaşmıştır. Eserin etkisi siyasal olaylarında yıkıcı etkisiyle yıllar sonra gerçekleşmiş, Sokrates kendisini halk mahkemesi önünde Aristophanes'in komedilerinde dile getirdiği suçlamalardan yargılanırken bulmuştur. Aristophanes'in komedilerin temelini Sokrates'i koyması bilinçli bir seçim olup, onun, Sokrates'in toplum üzerindeki etkisinin büyük ve etkileyici olduğunu görmesinden kaynaklanmıştır. Toplumun yerleşik düşüncelerini sarsarak onları değişime zorlama noktasında hiçbir sofist Sokrates kadar etki yaratamamıştır.

Aristophanes eserlerinde Sokrates'i, sofist, haklı düşünceyi haksız, haksız düşünceyi haklı yapan söz ustası, doğa araştırmacısı, tanrıları ret ederek yerine yeni tanrılar edinen bir dinsiz, halkın çocukları ile meşgul olan, onları etkileyen ve geleneksel toplumsal yapıya karşı örgütleyen bir ahlak öğretmeni olarak sunmaktan kaçınmamıştır. Aristophanes'in düşünce bağlamında Sokrates'e getirmiş olduğu eleştiriler, diğer verilerle karşılaştırıldığında gerçeklikten uzak bulunmaktadır. Sokrates'in yaşadığı dönem içinde bir kişinin hem doğa araştırmacısı hem de sofist olarak sunulması gerçekçi görünmemektedir. Sofistler doğa filozoflarına bir karşıtlık olarak düşünce dünyasında kendilerine yer bulmuşlardır. Sokrates'in her ikisini de savunuyor olması gerçeklikten uzak görünmektedir. Ayrıca Sokrates'in söz ustası olduğu iddiası da doğru gözükmeyip, o, sofistlerin aksine öğrencilere özel ders vermemekte ve ücret almamaktadır. Sokrates'in eylemi, toplumda yanlış gördüğü şeyleri onlara hatırlatarak doğruyu yanlıştan ayırt etme uğraşısı ve entelektüel bir tartışmadır. Hakkındaki dinsizlik ve yeni tanrılar edinme suçlaması ise tartışılmaktadır. Aristophanes, Sokrates'i dinsizlikle suçlarken iddiasının gerçek olmasından ziyade toplumda karşılık bulacak bir getirisi olacağı gerçeği ile hareket

etmiştir. Aristophanes komedilerinde, Sokrates eleştirisi yaparken gerçek Sokrates'i çarpıtarak hayali bir Sokrates yaratmış ve halka sunmuştur.

Öz

Aristophanes'in Eserlerinde Sokrates'in Sofizmi

“Sokrates problemi” düşünce tarihinin en tartışmalı problemlerinden biri olmuştur. Sokrates hakkındaki bilgileri Aristophanes, Platon, Ksenophon'dan öğrenmekteyiz. Ancak her üçünün Sokrates aktarımı, eserlerinde farklıdır. Aristophanes komedilerinde sofistleri ve Sokrates'i işlemiş, onları halkın önüne çıkarmıştır. Ona göre Sokrates sofist bilge olup, halka para ile ders vermektedir. Onun Sokrates eleştirisi şekilsel (günlük yaşam) ve fikirseldir. Fikri olarak ise Sokrates'i ateist doğa filozofu, sofist ve gençleri eğiten bir ahlak öğretmeni olarak niteler.

Anahtar Kelimeler: Aristophanes, Sokrates, Platon, Ksenophon, Sofizm

Abstract

Sophistism of Socrates in the Works of Aristophanes

“Socratic problem” has been one of the most controversial problems of the history of thought. We learn information about Socrates from Aristophanes, Plato, Xenophon. However, if the transfer of Socrates is different all in the three. Aristophanes has committed Sophists and Socrates in his comedy and he has brought them to the public. According to him, Socrates is sophist wise and he teaches lessons to public and takes money from them. His critique of Socrates formal (everyday life), and intellectual. He defines Sokrates as a atheistic natural philosopher, sophist and moral teacher.

Keywords: Aristophanes, Socrates, Platon, Xenophon, Sophistism

Kaynakça

- Ahmet, Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi, Sofistlerden Platon'a*, İstanbul, 2010.
- Andre, Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı II, III*; Çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul, 2004.
- Aristophanes, *Bariş Oyunları*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 1975.
- Aristophanes, *Bulutlar*, Çev. Ali Süha Delilbaşı, İstanbul, 1957.
- Aristophanes, *Eşek Arıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 2013.
- Aristophanes, *Eşek Arıları, Yargıçlar*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 1988.
- Aristophanes, *Kurbağalar*, Çev. Elif Kayalar, İstanbul, 2006.
- Aristophanes, *Lysistrata, Kadınlar Savaşı*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 1966.
- Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 2000.
- Ayhan, Bıçak, “Sofistlerin Siyaset Anlayışları”, *Felsefe Dünyası*, Ankara, 1994.
- Azra, Erhat, *Aristophanes*, İstanbul, 1958.
- Bertrant, Russell, *Batı Felsefesi Tarihi, İlkçağ*, Çev. Muammer Sencer, İstanbul, 1997.
- C.C. W., Taylor, *Sokrates*, Çev. Cemal Atilla, İstanbul, 2002.
- Diogenes, Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, İstanbul, 2003. s.74,
- Eduard, Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, 2001.
- Egon, Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Ankara, 2011.
- F. MacDonald, Conford, *Sokrates'ten Önce ve Sonra*, Çev. Ufuk Can Akın, Ankara, 2003.
- Frederick, Copleston, *Ön-Sokratikler ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997.
- Friedrich, Lange Albert, *Metaryalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 1998.
- Hilary J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. Hande Kökten Ersoy, İstanbul, 2012.
- Ksenophon, *Sokratesten Anılar*, çev. Candan Şentuna, Ankara, 1994.

- Laszlo, Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, Çev. Ahmet Cevizci, Ankara,1995.
- Mehmet Ali, Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, 2009.
- Mehmet Ali, Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul, 2011.
- Mehmet, Önal, "Sokrates Sorunu", *Felsefe Dünyası*, Ankara, 2007.
- Michale, Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates*, Çev. Akın Kanat, İzmir, 2004.
- Paul, Cartledge, *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi*, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul, 2013.
- Platon, *Protogoras*, Çev. Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul, 1997.
- Platon, *Sofist*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul, 2000.
- Platon, *Sokrates'in Müdafası*, Çev. Niyazi Berkes, İstanbul, 1942.
- Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Ahmet Cevizci, Bursa, 2008.
- Platon, Şölen, Çev. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, 2000.
- Platon, *Theitaetos*, Çev. Macit Gökberk, Ankara, 1997.
- Robin, Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul, 2012.
- W.K.C., Guthrie, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Cevizci, Ankara,1988.
- Walter, Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suat Y Baydur, İstanbul,1994.
- Yakup, Akyüz, "Aristophanes'in Eserlerinde Siyasal İroni ve Barış", *Temaşa Dergisi*, sa.2, Kayseri, 2015.